

ez-Zehrâvî'nin şahsında incelenmekte, özellikle İslâm tıp tarihi üzerinde durulmaktadır. **2. İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Me'âli 'Abdülmelik b. 'Abdillâh el-Cüveynî: Hayâtühû ve 'aşruhû-âşarühû ve fikruhû** (Küveyt 1401/1981). Kapsamlı bir biyografi çalışmasıdır. Cüveynî'nin *el-Burhân*'ının neşrine giriş olarak yazılan eser müellif tarafından *el-Burhân*'a alınmamış, gözden geçirilip müstakil şekilde yayımlanmıştır. **3. Fıkhü İmâmi'l-Haremeyn 'Abdilmelik b. 'Abdillâh el-Cüveynî: Haşâ'îşuhû eserühû ve menziletühû** (Devha 1405/1985; Mansûre 1988). O güne kadar Cüveynî üzerinde yapılan çalışmalarda daha çok onun kelâmı ile ilgili ele alındığını ifade eden Dîb, bu eseri Cüveynî'nin fıkıh anlayışını bütün boyutlarıyla ortaya koymak amacıyla yazmıştır. Kitabın telif edildiği dönemde Cüveynî'nin fıkıh ve usûl-i fıkıh eserlerinin büyük çoğunluğunun yazma halinde olması müellifin daha sonraki çalışmalarının mecrasını da belirlemiş ve onu bu eserleri neşretmeye sevk etmiştir. **4. ez-Zübeyr b. el-'Avvâm: es-Şerve ve's-Şevre** (Muharrak-Bahreyn 1406/1986). Önce bir dergide yayımlanan eserde (*Havliyyetü'l-Külliyeti's-Şerî'a ve'd-dirâsâti'l-İslâmiyye*, III [Devha-Katar 1404/1984], s. 203-226) Zübeyr b. Avvâm'ın özellikle serveti hakkındaki iddialar araştırılmakta ve bunlara yeni bir yaklaşım geliştirilmeye çalışılmaktadır. Selçuk Coşkun eseri Türkçe'ye tercüme etmiştir ("Abdülazîm ed-Dîb'in Zübeyr b. Avvâm'a Yönelik Bazı Tenkitlere Cevabı", *Dini Araştırmalar*, III/7 [Ankara 2000], s. 137-160). **5. el-Müsteşrikkün ve't-türâş** (Mansûre 1988, 1413/1992). Kendisi de bir edisyon kritik uzmanı olan müellif bu eserde şarkiyatçıların tahkik çalışmalarını değerlendirmekte, çeşitli örneklerden hareketle problemli / hatalı hususları tesbit etmektedir. Kasıtlı çarpıtma niteliğindeki bu hataların büyük çoğunluğunun İslâm medeniyetinin ilmî birikimini tahrif etmeyi amaçladığını söyleyen müellife göre şarkiyatçıların neşrecekleri eserleri seçerken izledikleri siyaset müslümanlar arası ihtilâfları körüklemeye hizmet etmektedir. **6. Cenûbü's-Sûdân ve şinâ'atü't-te'âmür zıdda diyâri'l-müslimîn** (Kahire 1993). İlk şekli müellifin Sudan'da bulunduğu 1964 yılında yazılan eserde Güney Sudan meselesi İngiltere'nin sömürgeleştirme faaliyetleriyle bağlantılı olarak anlatılmaktadır. **7. Naḥve rü'yetin cedide li't-târîhi'l-İslâmî: Naẓarât ve taṣvîbât** (Amman

1414/1994). **8. el-'Akl 'inde'l-uşûliyyîn** (Mansûre 1415/1995). Müellif bu kitabında kronolojik sırayla fıkıh usulü eserlerinin delillere dair değerlendirmelerini ele almakta, Gazzâlî, Muvaffakuddin İbn Kudâme ve Şerif et-Tilimsânî'nin aklı da fıkıh usulü delilleri arasında saymalarından hareketle aklın usulcüler nezdindeki yerini incelemektedir. Eserde Mu'tezile âimlerinin konuyla ilgili değerlendirmelerine özel bir bölüm ayrılmıştır. **9. er-Resul şallâllâhü 'aleyhi ve sellem fi beytih** (Mansûre 1415/1995, 1418/1997; Kahire 2012). Hz. Peygamber'in ev hayatına, misafirleri ağırlamasına, eşleri ve çocuklarıyla ilişkisine dairdir. **10. et-Teba'iyyetü's-seḳâtiyye: Vesâ'ilühâ ve mezâhirühâ** (Mansûre 1417/1996). Eserde Batı medeniyetinin aydınlar tarafından İslâm toplumlarına aktarılmasının problemli yönleri üzerinde durulmaktadır.

Abdülazîm Mahmûd Dîb'in diğer bazı eserleri de şunlardır: *Farîzatü'llâhi fi'l-mîrâş ve'l-vaşîyye* (Kahire 1398/1978; Devha 1405/1985); *Cem'u's-sünneti ve taṣnîfuhâ bi-vâsiṭati'l-hâsûbi'l-âli* (Uluslararası III. Sîret ve Sünnet Araştırmaları Kongresi'ne tebliğ olarak sunulmuştur. Türkçe'si: Abdullah Aydınlı, "Bilgisayar Vasıtasıyla Sünnet-i Şerifeyi Toplama ve Tasnif İçin Bir Tasan", *Diyanet İlmî Dergi*, XX/1 [Ankara 1984], s. 57-64); *Naḥve mevsû'atin şâmile li'l-ḥadîsi'nebeviyyi's-şerîf: el-Kûmbü'yter ḥâfi-zu 'aşrinâ* (Beyrut 1409/1989); *el-Ğazzâlî ve uşûlü'l-fıkh (al-İmâm al-Ğazzâlî on the Occasion of the Ninth Centenary of His Death*, 1406/1986 içinde, s. 330-376, Qatar University); *el-Menhec fi kitâbâti'l-Ğarbiyyîn 'ani't-târîhi'l-İslâmî* (Kahire 1990; Katar 1411); *el-İḥvânü'l-müslimûn ve'l-'amelü's-sırrî ve'l-'unf* (Mansûre 1426/2006); *Biḳ'atü eşurin fi kitâbi't-târîh* (Kahire 1430/2012); *el-İmâm el-Ğazzâlî kemâ 'arâftühû* (Kahire 2013); *el-Ḥüzn fi ḥayâti'n-nebî* (Kahire 2013); *Ḥavle'l-ğazvi's-seḳâfi ve'l-fikri* (Cîze 2013).

Neşir: Abdülazîm ed-Dîb, özellikle İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin eserlerinin neşrine özel bir önem vermiştir: *el-Burhân fi uşûli'l-fıkh* (I-II, Devha 1399; Kahire 1400/1980; Mansûre 1418/1997, 1420/1999); *el-Ğiyâsi: Ğiyâşü'l-ümem fi iltiyâsi'z-zulem* (Devha 1400; Kahire 1401/1981; Beyrut 1432/2011); *ed-Dürretü'l-muḍiyye fimâ vaḳa'a fihi'l-ḥilâf beyne's-Şâfi'iyye ve'l-Ḥanefiyye* (Devha 1406/1986); *Nihâyetü'l-maḳlâb fi*

dirâyeti'l-mezheb (I-II, Devha 1399/1979; I-XX, Cidde 1428/2007).

Cüveynî'nin 1000. doğum yılı münasebetiyle 1999'da Katar'da gerçekleştirilen sempozyumun düzenleme kurulu başkanı olan Dîb burada "Şahsiyyetü İmâmi'l-Haremeyn el-İlmiyye" başlıklı bir de tebliğ sunmuştur (*ez-Zikra'l-elfiyye li'l-İmâm el-Cüveynî*, Devha 1999, s. 43-84). Onun yayıma hazırladığı yahut yarım kalmış telif ve tahkik çalışmalarının bulunduğu yakın arkadaşları Karadâvi tarafından ifade edilmektedir. Bedreddin el-Aynî'nin *Nuḥabü'l-efkâr fi tenkihi Mebâni'l-aḥbâr fi Şerhi Me'âni'l-âşâr* adlı eserinin neşrinde de (Devha 1429/2008) görev alan müellif *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* için Buhûti, Cüveynî, Çeyiz maddelerini kaleme almıştır. <http://el-deeb.net/main/index.php> başlıklı özel bir web sayfasında Dîb'in hayatı, eserleri, ilmî ve siyasî faaliyetlerine dair kapsamlı bilgi yer almakta, sitede Dîb'in hayatının farklı yönleriyle ilgili görsel ve işitsel malzemelere de ulaşılabilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb, *Fıkhü İmâmi'l-Haremeyn 'Abdilmelik b. 'Abdillâh el-Cüveynî: Haşâ'îşuhû eserühû ve menziletüh*, Katar 1405/1985, tür.yer.; Yûsuf el-Karadâvi, "Vedâ'an şadîka'l-'umri ve refîka'd-derb", <http://el-deeb.net/main/index.php?group=view&id=115> (06.05.2013); Abdur Mustafa Desûki, "Duktür 'Abdül'azîm ed-Dîb, el-'âlimü'l-muḥakkîk", <http://el-deeb.net/main/index.php?group=view&id=111> (06.05.2013); Mehdi Âkif, "Kâne fakihen bârizen âşere bi-şamtin ve ciddin ve'ctihâdin", <http://el-deeb.net/main/index.php?group=view&id=118> (30.07.2013); "Nidâ'ü şahsiyyâtin 'Arabiyye ve İslâmiyye li-fekki'l-ḥişâr 'an Ğazze", <http://www.aljazeera.net/news/pages/fe15ef51-fda4-451c-87f7-61c5261636ea> (30.07.2013).

ÖZGÜR KAVAK

DİHLEVÎ, Abdüsettar b. Abdülvehhâb (عبد الستار بن عبد الوهاب الدهلوي)

Ebü'l-Feyz (Ebü'l-İs'âd) Abdüsettar b. Abdülvehhâb b. Muhammed Hudâyâr ed-Dihlevî el-Mekkî (1870-1936)

Muhaddis ve biyografi yazarı.

25 Zilkade 1286 (26 Şubat 1870) tarihinde Mekke'de doğdu. Ailesi Delhi'den gelerek Mekke'ye yerleşmiştir. Küçük yaşta hıfzını tamamlayan Abdüsettar Hanefî fakihî Abbas b. Ca'fer b. Siddîk, Mekke'nin Hanefî müftüsü Abdurrahman b. Abdullah Serrâc, Şâfiî müftüsü Ahmed b. Zeynî Dahlân ve Muhammed Hakkî b. İbrâhim en-Nâzefî gibi muhaddislerle bazı Şâfiî ve

Hanbelî âlimlerinden ilim tahsil etti. Daha sonra Medine'ye giderek Abdülkâdir b. Ahmed et-Tarablûsî, Ca'fer b. İsmâil el-Berzencî, Medine Mâlikî müftüsü Muhammed ed-Desûkî ve Şâfiî müftüsü Osman b. Abdüsselâm ed-Dağistânî gibi âlimlerin derslerine katıldı. Öğrenimini tamamlamak amacıyla Tâif'e ve ardından Hindistan'a, 1914'te Mısır'a gitti, burada bir süre kalıp Mekke'ye döndü. İlmî seyahatleri sırasında çok sayıda kitap istinsah etti, hazırlayacağı biyografiler için bilgi topladı. Bu arada özellikle âlimlerin hocalarından okudukları eserler ve aldıkları icâzetlerden bahseden risâleleri istinsah etti.

Fıkıh, hadis ve tarih ilimlerinde yoğunlaşan, hadis alanındaki bilgisiyle tanınan Dihlevî yazdığı biyografik eserlerle şöhret kazandı. Mescid-i Harâm'da talebelerine Buhârî'nin *el-Câmi' u ş-şâhih*'ini okuttu, hadis terimleri ve tefsir ilmine dair dersler verdi. Dihlevî'nin XVIII. yüzyıldaki ihyâ hareketleri esnasında yoğun tartışmalara konu olan sahih hadislerle amel ve bir mezhebe intisap gibi hususlarda yapılan tartışmaların etkisinde kaldığı anlaşılmalıdır. Hanefî mezhebine mensup bir âlim olan Dihlevî, mezhebin görüşüne muhalif sahih hadislerle ulaşılması halinde bu rivayetlerle amel edilmesi gerektiğini savunmakta ve bunu mezhebine aykırı bir tutum saymamaktadır. Sahip olduğu hadis senedleriyle verdiği icâzetlerde hocatalebe ilişkisi içerisinde ilmî irtibatlarının Abdullah b. Sâlim el-Basrî gibi Haremeyn muhaddislerinin önde gelen simalarına ve Şah Veliyyullah ed-Dihlevî'ye kadar gittiği görülür. Mezhep geleneğine karşı çıkmakla birlikte sahih hadislerle amel edilmesi düşüncesini Dihlevî ve takipçilerinin temel görüşlerinden biri.

Senedli hadis rivayetine gösterilen ilgi XVIII. yüzyılda yeniden önem kazanmaya başladı ve bu faaliyet ihyâ hareketlerinin hususiyetlerinden biri haline geldi. İsnad konusu hadis âlimleri tarafından gerek hadis usulü gerekse ricâl kitaplarında ele alınsa da bu konuda müstakil kitaplar da yazıldı ve bir literatür ortaya çıktı. *A'zebû'l-mevârid* adlı eserinde söz konusu çalışmaların bir listesini veren Abdüsettar ed-Dihlevî ayrıca müsel-sel hadisleri kendisine ulaşan senedleriyle bir araya getiren risâleler kaleme aldı. Onun hazırladığı biyografi kitapları XX. yüzyılda özellikle Hicaz bölgesinde yaşayan âlimlerin hayatları hakkında önemli kaynaklardır. *Tabakâtü'l-mezâhibi'l-erba'a* adlı eseri fukaha tabakatı türünden çok, bir biyografi çalışması olarak

değerlendirilebilir. Fukaha tabakatı bir mezhebe yön veren isimlerin faaliyetlerini incelemeyi hedeflerken bu eserde dört mezhebin merkez simalarının hayatına dair bilgiler bir araya getirilmiştir. Abdüsettar ed-Dihlevî Mekke'de vefat etti. Çok sayıda kitap ihtiva ettiği belirtilen kütüphanesi vefatından sonra Harem-i Şerif Kütüphanesi'ne nakledilmiştir.

Eserleri. Tarih ve Biyografi: *Feyzû'l-meliki'l-müte'âlî bi-enbâ'i evâ'ilî'l-ğarnî's-sâlis 'aşer ve'r-râbi' 'aşer 'ale't-tevâli* (çoğunluğu Hicazlı olmak üzere Şam, Mısır, Irak ve Hint bölgelerinde XIII [XIX] ve XIV. [XX.] yüzyıllarda yaşayan âlimlerin biyografilerinin yer aldığı bir eserdir [nşr. Abdümelik b. Abdullah b. Dehîş, I-III, Mekke 1429/2008]); *Ezhârü'l-besâtini't-ıayyibeti'n-neşr fi zikri a'yânî külli 'aşr* (eserde XIV. [XX.] asra kadar tanınmış şahısların biyografileri mevcuttur [Mektebetü'l-Haremî'l-Mekkî, Umumi, nr. 2757]); *en-Necmetü'z-zâhire fi efâdili'l-mi'e-ti'l-âşire* (Mektebetü'l-Haremî'l-Mekkî, Umumi, nr. 2898); *Serdü'n-nükûl (men-ğûl) fi terâcimi'l-fuğûl* (Mektebetü'l-Haremî'l-Mekkî, Umumi, nr. 2822-2823); *Süllemü'l-vüşûl ile'l-ulemâ'i'l-fuğûl* (Dihlevî'nin isnad ilminin öneminden, hadise dair icâzetini aldığı eserlerle hocalarından bahsettiği on iki varaklık bir risâledir [Melik Suûd Üniversitesi Ktp., nr. 1244]); *Neşrü'l-me'âşir fi men edraktü mine'l-ekâbir* (ders okuduğu hocalarının biyografilerini içeren, onlardan okuduğu eserlerden de bahseden bir çalışmadır [Mektebetü'l-Haremî'l-Mekkî, Umumi, nr. 810]); *Muqaddime fi'n-neseb* (Mektebetü'l-Haremî'l-Mekkî, Umumi, nr. 2876); *Tuhtetü'l-ahbâb fi beyânî ittisâli'l-ensâb* (Mektebetü'l-Haremî'l-Mekkî, Umumi, nr. 2777); *es-Silsiletü'z-zehebiyye fi ş-şecereti'l-huçbiyye* (Mektebetü'l-Haremî'l-Mekkî, Umumi, nr. 3427/4, 3500, 3530/3); *Mevâ'idü'l-fazl ve'l-kerem li-terâcimi ehli'l-Harem* (Mektebetü'l-Haremî'l-Mekkî, Umumi, nr. 2777); *Vülâtü Mekke ba'de'l-Fâsî* (Takiyyüddin el-Fâsî'nin *Şifâ'ü'l-ğarâm bi-ahbâri'l-beledi'l-harâm* adlı eserinin zeylidir [Kahire 1956]); *Nüzhetü'l-enzâr ve'l-fiker fimâ meğâ mine'l-havâdis ve'l-iber min hübüti Âdem Ebi'l-beşer; Tabakâtü'l-kurrâ; Tabakâtü'l-mezâhibi'l-erba'a; Tabakâtü'l-üdebâ'*.

Diğerleri: *es-Silsâlü'r-rahiqu'l-âsfâ fi tahrici ehâdisi'n-nebiyyi'l-Muştâfâ* (I-VI, Mektebetü'l-Haremî'l-Mekkî, Umumi, nr. 1040-1045). *Nürü'l-ümme bi-tahrici Keşfi'l-ğumme* adıyla da anılan eser

Abdülvehhâb eş-Şarâni'nin dört mezhebin kaynak olarak kullandığı hadislere senedlerini belirtmeden yer verdiği *Keşfü'l-ğumme 'an cemî'i'l-ümme*'deki rivayetlerin tahrîcidir. *A'zebû'l-mevârid fi bernâmece kütübî'l-esânîd* (Mektebetü'l-Haremî'l-Mekkî, Umumi, nr. 4203, 4204, 4205), *Ref' u'l-estâri'l-müsdele fi zikri ba'zi'l-ehâdisi'l-müselsele* (Mektebetü'l-Haremî'l-Mekkî, Umumi, nr. 4272), *el-İnşâf fi hükmi'l-iftikâf, el-Âyâtü'l-'azîmetü'l-bâhire fi mi'râci Seyyidi'd-dünyâ ve'l-âhire, Cevâhirü'l-uşûl fi (ilâ) işlâhi 'ilmi'r-Resul, 'İddetü'l-müsel-selât, Feyzû'l-meliki'l-muğis fi müsel-selâti düveri'l-hadis, İkâzül-ğâflân ve selvetü'l-ihvân fi kır'ati'l-mevâ'iz fi receb ve şa'bân ve ramazân.*

BİBLİYOGRAFYA :

Abdüssettar b. Abdülvehhâb ed-Dihlevî, *Feyzû'l-meliki'l-müte'âlî bi-enbâ'i evâ'ilî'l-ğarnî's-sâlis 'aşer ve'r-râbi' 'aşer 'ale't-tevâli* (nşr. Abdümelik b. Abdullah b. Dehîş), Mekke 1429/2008, II, 1205-1208; ayrıca bk. neşreden giriş, I, 8-70; Ömer Abdülcebbâr, *Siyer ve terâcimü ba'zi 'ulemâ'inâ fi'l-ğarnî'r-râbi' 'aşer li'l-hicre*, Cidde 1986, s. 196-199; Ahmed Saïd Silm, *Mevsû'atü'l-üdebâ' ve'l-küttâbi's-Su'üdiyyin hilâle sittine 'âm: 1350-1410*, Medine 1412/1992, I, 365-366; Abdullah b. Abdurrahman b. Abdurrahîm el-Muallimî, *A'lâmü'l-Mekkiyyin mine'l-ğarnî't-tâsi' ile'l-ğarnî'r-râbi' 'aşer el-hicrî*, London 1421/2000, I, 438-440; Abdülvehhâb b. İbrâhim Ebû Süleyman, *el-'Ulemâ' ve'l-üdebâ'ü'l-verrâkûn fi'l-Hicâz fi'l-ğarnî'r-râbi' 'aşer el-hicrî*, Tâif 1423/2002, s. 102-118; M. Hayr Ramazan Yusufoğlu, *Mu'cemü'l-mü'ellifîne'l-mu'âşirin: Vefeyât 1315-1424 (1897-2003)*, Riyad 1425/2004, I, 347; Azyumardi Azra, *The Origins of Islamic Reformism in Southeast Asia*, Honolulu 2004, s. 8-31; İbrâhim b. Muhammed b. Nâsir es-Seyf, *el-Mübtede ve'l-ğaber li-'ulemâ'i fi'l-ğarnî'r-râbi' 'aşer ve ba'zi telâmiğihim* (nşr. Hassân b. İbrâhim es-Seyf), Riyad 1426/2005, II, 365-370; Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşli, *Neşrü'l-cevâhir ve'd-düer fi 'ulemâ'i'l-ğarnî'r-râbi' 'aşer*, Beyrut 1427/2006, I, 708-710; Zekeriyâ b. Abdullah Bîlâ, *el-Cevâhirü'l-hisân fi terâcimi'l-fuzalâ' ve'l-a'yân min esâtize ve hullân* (nşr. Abdülvehhâb İbrâhim Ebû Süleyman - M. İbrâhim Ahmed Ali), Riyad 1427/2006, I, 20-21; II, 324-333; ayrıca bk. İndeks; Muhammed b. Seyyid Ahmed Mutiurrahman - Âdil b. Cemîl b. Abdurrahman İd, *el-Fihrisü'l-muhtaşar li-mahtûâtü Mektebetü'l-Haremî'l-Mekkiyyi's-şerîf*, Riyad 1427/2006, I-IV, bk. İndeks; Ahmet Aydın, *Şah Veliyyullah ed-Dihlevî ve Dihlevîlik* (doktora tezi, 2013), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 372-453; J. O. Voll, "Muhammad Hayya al-Sindi and Muhammad Ibn Abd al-Wahhab: An Analysis of an Intellectual Group in Eighteenth-Century Madina", *BSOAS*, XXXVIII/1 (1974), s. 32-39; a.m.f., "Abdallah Ibn Salim al-Basri and 18th Century Hadith Scholarship", *WI*, XLII/3 (2002), s. 356-372; Ahmad Dallal, "The Origins and Objectives of Islamic Revivalist Thought, 1750-1850", *JAOS*, CXIII/3 (1993), s. 341-359.

